

„CAUSA ROMÂNĂ LA 1872“ — UN DOCUMENT INTERESANT AL MIȘCĂRII NAȚIONALE A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

Pactul dualist austro-ungar din 1867, legiferat și întărit prin dieta „de încoronare“ de la Pesta, ale cărei lucrări, decepționante pentru români, s-au încheiat în decembrie 1868, a adus cu sine o accentuată și adânc resimțită înrăutățire a situației politice a popoarelor nemaghiare de pe cuprinsul fostei Ungarii medievale, „istorice“, inclusiv a românilor din Transilvania. Remarcând acest dureros lucru, vicarul unit al Făgărașului, Ioan Antonelli, aprecia că de acum românii au devenit de fapt „hiloții politici“ ai ungurilor¹.

Într-o atmosferă politică încărcată și apăsătoare, o parte dintre liderii lor laici, după ce în 1866 abandonaseră prima dată maniera veche, mult îndatinată, a conducerii treburilor naționale prin cei doi capi bisericești, au înființat prin Conferința de la Miercurea, din martie 1869, Partidul Național al Românilor din Ungaria, primul partid politic al acestora în sensul modern al cuvântului. Desemnându-și ca tactică politică pasivismul, care prin faptul că nu recunoștea valabilitatea pentru români a acordului dualist și a unirii samavolnice a Transilvaniei la Ungaria, corespundea în acea perioadă cel mai bine stării de spirit a majorității românilor, tânărul partid a avut, însă, un debut și început puțin glorios și descurajant pentru mulți, fiind grav afectat mai ales prin ordinul de interdicere a sa, dat de către comisarul regal pentru Transilvania, Em. Péchy².

Acest lucru a generat o accentuată deziluzie și decepție la mulți români, determinând preocuparea și ideea acestora de a se întreprinde ceva pentru îndreptarea lucrului.

Momentul declanșării acestei încercări l-a constituit jubileul de 25 de ani de la venirea lui Andrei Șaguna în fruntea bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania, sărbătorit la 22 august 1871 cu participarea unui important număr de fruntași și cărturari români ortodocși³. Cu acest prilej s-a lansat ideea recurgerii la o largă consuliare românească asupra modalității de refacere a solidarității naționale, atât de grav afectate în ultima vreme. În acest scop curând s-a constituit un comitet ad-hoc din 7 membri, care să declanșeze și să întreprindă respectiva consultare.

¹ D. Suciu, *Considerații privind relațiile dintre România și românii din Transilvania între 1866—1876*, în „Acta Musei Napocensis“, 32, II, Istorie, 1996, p. 265.

² B. Surdu, *Conferința națională de la Miercurea (1869)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj“, VIII, 1965, p. 173—211.

³ N. Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 59 și 305—306; I. Lupas, *Mitropolitul Andrei Șaguna*. Monografie istorică, Sibiu, Ediția a II-a, 1911, p. 315—316.

Acesta a adresat la 120 de persoane aceeași întrebare, în sensul mai sus arătat, dar au sosit înapoi doar 21 de răspunsuri, însă unele dintre acestea deosebit de interesante. Sunt de reținut și amintit astfel cele sosite de la Brașov și Bran, prin care comitetului ad-hoc i se propunea reactivarea Comitetului Permanent din 1861—1863 în frunte cu cei doi mitropoliți și chiar se pleda pentru reluarea de către români a tacticii activiste⁴.

Alături de Andrei Șaguna, care și acum a dovedit mult elan și un remarcabil spirit realist și care era unanim recunoscut drept „șeful” direcției activiste, s-a situat, între alții, Ioan Pușcariu, care, de altfel, în condițiile în care mitropolitul sibian era tot mai bolnav, a preluat practic conducerea mișcării activiste, pe care a exercitat-o, însă, discret, „din umbră”.

Aflându-se din același an, 1869, în înalta funcție de judecător la Curia Regală din Budapesta (fiind 7 la număr, aceștia se mai numeau cu respect și „septemviri”), el se afla de altfel, oficial, înafara vieții politice militante, care-i era legal interzisă⁵. El și-a exercitat acest important și dificil rol, mai ales prin intermediul unei ample și dense corespondențe cu fratele său mai tânăr, Ilarion Pușcariu, pe atunci profesor de teologie și secretar consistorial la Sibiu, și chiar cu Șaguna⁶, manifestându-se ca un veritabil îndrumător și ca o „eminentă cenușie” a activiștilor.

În această direcție s-a afirmat încă din toamna lui 1871 prin o suită de articoli polemici intitulați „Articoli anonimi”, meniți a răspunde la o suită de „Epistole anonime” propasiviste apărute în „Gazeta Transilvaniei” și atribuite lui George Barițiu, din aceeași perioadă, acțiune continuată pe un plan superior în primele luni ale lui 1872, prin foarte consistentul său serial polemic „Motivele și rezultatele pasivității”, pe care l-au apreciat pozitiv și cei din jurul „Albinei” lui Vincențiu Babeș⁷.

Următorul moment mai important al contraofensivei activiste l-a reprezentat Conferința de la Sibiu, din 5—6 mai 1872, la care au participat nu număr important de activiști, între care frații lui Ioan Pușcariu, Iosif și Ilarion, dar și câțiva pasiviști cunoscuți, ca Ilie Măcelariu, Visarion Roman, Ioan Hannia și Axente Sever, care simțindu-se în minoritate, s-au retras de la aceasta înainte ca ea să-și adopte hotărârile și să aleagă un comitet proactivist, pus sub președinția veteranului Paul Dunca și având ca secretar tocmai pe Ilarion Pușcariu⁸.

Imediat, comitetul constituit la Sibiu s-a adresat lui Șaguna, singurul dintre cei doi foști președinți ai Comitetului Permanent din 1861—

⁴ Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu, fond *Andrei Șaguna*, inv. nr. 2405—2406 și 2416—2417.

⁵ N. Josan, *Ioan Pușcariu (1824—1912). Viața și activitatea*, colecția „Acta Musei Apulensis”, nr. VI, Alba Iulia, 1997, p. 123—124.

⁶ Vezi Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252 și Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.), București, *Correspondență generală*, inv. nr. 180059—180117.

⁷ N. Josan, *op. cit.*, p. 124.

⁸ Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu, fond *Andrei Șaguna*, inv. nr. 2454; Arhivele Statului Alba Iulia, fond *Mitropolia Română Unită. Cabinetul Mitropolitului*, dosar 946/1872, p. 17—20.

1863 aflat în viață, rugându-l să accepte revenirea la conducerea treburilor naționale și împreună cu colegul său de la Blaj, mitropolitul Ioan Vancea, să convoace un Congres național sau o Conferință națională, care să realizeze unitatea politică și de acțiune a românilor⁹.

Șaguna, deși cu sănătatea slăbită a acceptat să se implice, ceea ce dovedește că în pofida stării sale precare a dorit să mai facă un efort major și o reală jertfă pentru sporirea poziției activiste, dar și pentru realizarea din nou a solidarității naționale. De aceea i-a comunicat repede avizul său favorabil și lui Vancea, chemându-l să meargă împreună, fiindcă „timpul este suprem pentru a face cele necesare în folosul mult cercatei noastre națiuni”¹⁰.

Momentul Sibiu, 5—6 mai 1872, a fost considerat de bun augur, dătător de speranțe pentru activiști, ca și pentru doritorii unei reprezentative întruniri naționale¹¹.

La 6/18 mai 1872, Șaguna, știindu-l pe Ioan Pușcariu foarte apropiat ideilor sale și ca un semn deosebit de apreciere și prețuire, îi scria acestuia: „Eu aș dori a avea dela Dta spre orientarea mea, să-mi faci un elaborat detaiat despre cele ce să pretindem de la Unguri”¹².

Înțelegând rostul acestei doleanțe a lui Șaguna, experimentatul Pușcariu s-a apucat de treabă pentru a redacta documentul politic cerut. În timp ce lucra la acesta, informându-l pe Ilarion că lucrează la „un operat în legătură cu dorințele românilor față de Pesta”, afirma că acesta e asemănător cu adresa dietei ungare (din 1861!), dar nu e așa lung, fiind însă „mai puternic”¹³.

Primindu-i „operatul”, Șaguna îl aprecia foarte laudativ la 6/18 iunie 1872, mărturisindu-i autorului printr-o altă scrisoare: „am citit unele pasaje și m-am convins că cu inimă română și cu mintea sănătoasă ai compus acel memorial”¹⁴.

Intitulat de autor *Causa Română la 1872*, acest memorial n-a fost însă semnat cu numele lui Ioan Pușcariu, ci a fost difuzat, atât în presă, cât și în broșură separată ca operă a Conferinței activiste de la Sibiu din 5—6 mai 1872. Varianta sa originală păstrată în manuscris la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia se intitulează *Causa română la 1872, sau un proiect de rezoluțiune pentru cea mai aproape Conferință generală a românilor ardeleni*¹⁵. Cealaltă variantă, din presă și din broșură, poartă un titlu ceva mai lung: *Causa română la 1872 ca espunere de principie date publicului român spre a le folosi și a se orienta la statorirea unei programe naționale, de Comitetul Conferinței naționale sabiene din 5—6 Mai 1872, Sabiiu, Tipografia arhidieceșană*.

După cum se poate remarca, ambele variante arată că documentul urma să servească drept bază pentru marea întrunire națională, atât

⁹ *Ibidem*, inv. nr. 2458; Arhivele Statului Alba Iulia, *fond cit.*, dosar 946/1872, p. 7—10.

¹⁰ Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu, *fond Andrei Șaguna*, inv. nr. 2457. Arhivele Statului Alba Iulia, *fond cit.*, dosar 946/1872, p. 3.

¹¹ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, *fond Pușcariu*, inv. nr. 6252/57.

¹² B.A.R. București, *Correspondență generală*, inv. nr. 180106.

¹³ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252/38.

¹⁴ B.A.R. București, *fond cit.*, inv. nr. 180108.

¹⁵ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6219.

de mult dorită și așteptată, atât de Șaguna, cât și de Pușcariu. Dar, întrucât evenimentele ulterioare vor fi defavorabile gândului celor doi și multor altora, *Causa română la 1872* a rămas doar ca o amintire istorică. Întrucât nici istoricii noștri nu i-au acordat atenția cuvenită, singurul care a apreciat-o în treacăt ca ceva pozitiv și valoros fiind clujeanul Dumitru Suciu¹⁶ și alături de acesta subsemnatul în recenta monografie dedicată lui Ioan Pușcariu, în paginile care urmează facem o primă prezentare și analiză mai îndeaproape asupra documentului, atât de nedreptățit, atât în 1872, cât și ulterior.

Menit în principiu a servi ca bază pentru stabilirea unei programe naționale și pentru necesarele discuții cu guvernul, materialul a fost trimis lui Șaguna cu sugestia de a fi transmis lui Ilarion care să-l vadă și el atent, apoi acesta să-l mai prezinte la încă 2—3 „bărbați pricepători de lucru“ de la Sibiu, spre a fi „purizat“¹⁷.

Dar compararea atentă a textului din manuscrisul original cu cel din presă sau din broșură ne-a arătat că nici Șaguna, nici Ilarion Pușcariu și nici altcineva de la Comitetul din Sibiu nu au considerat necesare intervenții cât de cât importante pe textul primit. Între cele două variante aflăm mici deosebiri, fără vreo importanță, doar la aliniatele LIII și LIV ale textului, ele fiind mai degradă tehnice.

Destul de amplu ca extindere (60 pagini manuscrisul și 52 pagini broșura), el are textul grupat pe 56 aliniate, reprezentând tot atâtea idei și un conținut redactat într-o manieră tipică memoriilor cu scop aparent „cuminte“, împăciuitoare, adresate puterii timpului. Acest lucru este evident mai ales la început, unde se încearcă a se atrage atenția guvernanților asupra „chestiunii române“ a cărei rezolvare este — arăta el — pe deplin posibilă, dar și foarte necesară tuturor, inclusiv organelor de stat. Așadar el voia să probeze „că cauza aceasta română nu e nici așa greu de înțeles, și nici așa dificilă de dezlegat, încât să poată periclita integritatea statului sau să poată îngreuna administrațiunea lui, dar nici să se mai poată traga dintr-o zi în alta, fără de-a periclita cele mai vitale interese, nu numai ale națiunii române, atât de importantă în statul maghiar, „dar chiar și ale acestuia însuși“.

În schimb, după ce trece la prezentarea „gravaminelor și postulatelor“ românești, tonul său devine mult mai critic, pe deplin adecvat situației reale și nevoilor juste ale națiunii române.

Grupând aceste „gravamine și postulate“ care după opinia sa erau „multifarie“ în trei categorii, adică în cele referitoare la „dreptul public al statului“, la „dreptul național“ și la „dreptul reprezentativ“, el aprecia că cele trei categorii „se întrepătrund în mare măsură“.

În ceea ce privește prima categorie, autorul arăta că românii nu și-au asumat niciodată sieși competențe exclusive. Ei s-au referit și se referă la aceasta „doar din grija lor firească ca aceasta să nu se schimbe fără concursul și cu atât mai puțin cu ocolirea și cu ignorarea națiunii române“. Aceasta e de fapt „o chestiune istorică“ și pentru a proba acest lucru Pușcariu făcea o competentă incursiune în istoria

¹⁶ D. Suciu, *Activitatea politică a lui Ilie Măcelariu în primii ani ai dualismului*..., p. 156; N. Josan, *op. cit.*, p. 127.

¹⁷ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252/61.

Transilvaniei, începând cu „Istoria lui Geza” și cu cea a notarului anonim al regelui Bela etc., care arată că în „sistema politică” de atunci erau prezenți, ca parte componentă și românii. Ulterior, în veacurile feudale ei au fost uzurpați din această poziție inițială, mai ales la 1437 și aceea nedreptate națională a fost preluată la 1691 și de Diploma leopoldină.

Dar românii au contestat și acuzat mereu această situație nedreaptă, ca de pildă prin Supplex-ul din 1791.

„În asemenea împrejurări românii nu puteau la 1848 să fie indiferenți în legătură cu problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria”. Aceasta cu atât mai mult cu cât dieta de la Cluj era constituită „a trium nationum”, iar punctul de vedere românesc, exprimat la Blaj în mai 1848 era total nesocotit.

Dacă atunci nimeni n-a văzut necesitatea și oportunitatea câștigării poporului român, o asemenea dorință s-a exprimat în dieta Ungariei, prin declarația camerei reprezentanților acesteia din 10 august 1861, în care se spunea: „Cu toate acestea noi știm cum că sentimentul de naționalitate, care se dezvoltă tot mai tare, merită cuvenita atențiune și cum că acela nu se mai poate măsura cu măsura timpurilor trecute și a legilor mai vechi. Noi nu vom uita nici aceea, cum că locuitorii Ungariei, care nu sunt de naționalitatea și limba maghiară, sunt tocmai așa cetățeni ai Ungariei și de aceea suntem cu cea mai mare sinceritate gata de a le asigura privilegiile toate acelea ce cere în privința aceasta interesul lor și al patriei întregi”.

Îngrijorarea românilor în legătură cu „dieta de încoronare” a fost din capul locului generată de faptul că românii au fost chemați la aceasta tot după articolul II al dietei clujene din 1848. Dar, cu toate acestea, art. XII/1867, despre dualismul austro-ungar, nu a fost în nici un fel „dificultat” de către aceștia. Dacă românii au avut vreo dorință specială legată de legea respectivă, apoi aceea se reducea numai la pretenția lor de a fi luați în considerare, „altfel ca pactul dualist să nu degenereze într-un operat de asuprire a singuraticelor naționalități”.

Dacă în privința Croației și a ținutului Fiume acest lucru „s-a rezolvat bine”, prin mijlocirea unor pertractări, mai întâi confidentiale, în schimb lucrurile au decurs altfel, mult mai rău, în privința Ardealului și a românilor.

Astfel, regimul Ungariei a exoperat și a publicat rescriptele (imperiale — n.n.) din 20 iunie 1867, prin care se dizolva dieta ardeleană și se scoteau din valoare actele votate de către dieta din Sibiu. În continuare, timp de un an și jumătate, dieta Ungariei „nu face altceva decât purcede cu toată puterea discreționară de a centraliza toate afacerile ardelene, de a restrânge folosirea limbei române, de a destitui pre funcționarii români, până și pre cei ce ședea în dietă, de a suprima orice manifestațiune de gravamine și postulate, — și numai după ce prin atari măsuri se constrânseră românii ardeleni de a goli paharul amărăciunilor până la ultima picătură, în cele din urmă zile ale primei sesiuni dietale se precipitară legea de uniune și legea de naționalitate, care interesau pre români mai mult”.

După această severă apreciere critică a dietei „de încoronare” de la Pesta, autorul redă pe scurt starea de spirit și situația puținilor depu-

tați dietali ardeleni ajunși acolo, între care, după cum se știe, s-a aflat și el:

„Între atari împrejurări și acei puțini ablegați români, ce se strecurase prin strămtorile legii electorale a dietei ardelenice din 1848 și sosiră în dieta de încoronare din Peșta, văzând că prin rescriptul din 20 iunie 1867 se șterseră și inarticularea națiunii române, au pierdut și ei baza intrării lor în această dietă, asigurată prin rescriptul convocator din 25 decembrie 1865 și văzând mâhnirea generală a românilor, parte au părăsit dieta, parte au rămas încă aci, ca să fie martori, cum se pot nimici speranțele de 20 de ani și a acelora, care avură credința cea tare de a spera până în ultimul moment și așa depărtându-se și ei de acolo, să nu se mai întoarcă la sesiunea urmată“.

Dacă înțelegea motivele ștergerii legii prin care dieta de la Sibiu, reglementase referințele de stat ale Ardealului față cu restul imperiului, el nu poate să nu se mire că au fost, totodată, casate și legile despre inarticularea națiunii române și despre egala îndreptățire a celor 3 limbi, care nu erau „în contrazicere“ cu art. XII de lege (despre dualism — n.n.) și nici nu puteau dăuna ulterioarei reglementări a diferitelor referințe dintre Transilvania și Ungaria, așa cum de altfel s-a vădit și în cazul Croația-Fiume, pe care Pușcariu îl amintește mereu, în antiteză cu cazul Transilvaniei, până la obsesie.

Observând că mai multe patente și ordinațiuni, chiar din timpul absolutismului au fost menținute în vigoare în legislațiunea Ungariei, se miră sincer că aceasta a găsit de cuviință să șteargă din valoare tocmai cele două legi atât de importante pentru români, care de altfel n-ar fi dăunat cu nimic acesteia. Admițând că această legislație nu le-a putut accepta, „din punctul de vedere al strictului său constituționalism“ el consideră că în acest caz era firesc ca amintitele legi să fie cel puțin substituite prin altele „de asemenea tenoare“.

Practic, ele s-au substituit prin legea „de uniune“, sau legea 43/1868 și prin cea „de naționalitate“ sau legea 44/1868.

Privitor la cea dintâi, el se întreabă din capul locului dacă aceasta era necesară, mai ales privind exmplul Croația-Fiume, rămasă cu o largă autonomie. Aceasta cu atât mai mult, cu cât Transilvania, provincie mai mare decât Croația a avut până la 1848 și o autonomie mult mai largă decât aceasta.

Sfatul sau „consiliul“ decisiv în acest sens, consideră el, a venit mai ales de la maghiarii și secuii din Ardeal, „a căror entuziasm pentru unitatea națională a statului ungar i-a răpit până la pierderea din vedere a acelor considerațiuni, cu care erau datori față de români“.

Astfel s-a ajuns la o soluție care poate fi considerată „un memento înspăimântător și pentru celelalte provincii, la cari Coroana Ungariei are drept de posesiune sau de aspirațiune“ și care i-a făcut pe români să se simtă „până la amărăciune vătămați“.

Chiar din paragraful 1 al legii 43/1868, care susține apriat articolul din 1848 privitor la legea electorală — cel bazat nu pe egalitatea de drept individuală, cu atât mai puțin națională, ci pe sistemul împărțirilor, privilegiilor și prerogativelor feudale — se poate remarca o evidentă greșeală și inechitate.

„Legea de naționalitate” sau legea 44/1868 — arată el de la început — după cum s-a formulat „nu satisface nici chiar libertății și egalității de drept individuale, cu atât mai puțin a cerințelor împreunate cu dreptul de naționalitate în înțelesul cel adevărat”.

„După ce legea 44 din 1868 în titulatura sa recunoaște egalitatea dreptului de naționalitate, și totuși în introducerea legii exprimă că toți locuitorii Ungariei, de orice naționalitate, fac numai o națiune politică de stat, restrângând dreptul de naționalitate, apoi urmează în 29 de paragrafi nu de a regula egalitatea de drept, măcar a limbii, ci restrângerea acestui drept până la imposibilitatea de a mai putea urma și altă limbă decât cea maghiară. Iată tot ce cuprinde articolul de lege despre egalitatea dreptului de naționalitate”.

Dar, în pofida acestei legi, nu se poate nega adevărul că în Ungaria existau mai multe naționalități. A trebuit să-l recunoască Kossuth, în 1849 și mai ales dieta Ungariei prin declarația sa din 12 august 1861. În legătură cu aceasta din urmă Pușcariu spunea:

„Deși acel operat nu mulțumea pre deplin dreptele postulate ale naționalităților Ungariei, totuși, ce deosebire între acela și între legea 44 din 1868. Ce regres înfricoșat! Pre când acel operat cuprindea în sine cel puțin recunoașterea pozitivă de drepturi naționale și limbă, art. 44 din 1868 nu e alta decât negațiunea absolută a oricărui drept de naționalitate și o restrângere de limbile acestora până la nimicire”. În această situație de neadmis, el avansează singura alternativă care i se pare logică pentru români:

„Ori să se restituie dieta Ardealului măcar într-atâta încât românii să aibă acolo teren de a-și întrebuința limba sa parlamentară, ori concedă-se acest drept și în dieta Ungariei”. Cu siguranță, prin aceasta nu ar avea de suferit unitatea țării, așa cum s-a dovedit prin libertatea acordată limbii croate și pentru țările „cislaitane” a drepturilor limbilor tuturor popoarelor de acolo.

Referindu-se mai pe larg la legea „de naționalitate” a Ungariei, el pune un accent deosebit pe problema cunoașterii de către funcționarii publici de toate gradele a limbii poporului, afirmând: „Nu populațiunea să învețe limba organelor centrale, pentru că aceasta ar fi o imposibilitate, ci organele centrale să cunoască limba poporului”. După opinia sa, era absolută nevoie de funcționari de toate naționalitățile în toate ministerele, măcar așa cum stăteau lucrurile la instanța supremă de justiție. După cum s-a văzut clar în domeniul justiției, instituirea de traducători nu era o soluție bună, ci chiar una păguboasă pentru popor. Considera, apoi, că lipsa de funcționari din rândul naționalităților era foarte mult și negativ resimțită în domeniul financiar, oferind oamenilor impresia că ei erau buni doar pentru a plăti statului.

Despre amărăciunea generală produsă de lipsa acestui drept, „Causa Română” mai spunea:

„Într-adevăr! Cel ce mai crede că românii pretind dreptul de limbă numai ca un obiect de lux, apoi coboare-se în oricare locuință a poporului și lacrimile ce le va afla pe fața acestuia, îl va convinge, că nici o sarcină publică nu-l apasă așa de tare și nu-l aduce mai sigur la sapă de lemn, ca sarcinile ce-i provin de la împiedecarea folosinței propriiei sale limbi în afacerile lui față cu organele regimului, de orice ram”.

Recunoscând că „dacă a mulțumit pe români vreo lege adusă în dieta Ungariei, apoi aceea e art. 9 din 1868, care garantează biserica ortodoxă a românilor în toate trebile bisericești, școlare și confesionale, documentul lui Pușcariu constată apoi cu amărăciune că ceea ce această lege garantează, legea de naționalitate și cea școlară, fac imposibilă.

E drept, anumiți paragrafi din legea de naționalitate permit excepții, dar pentru asemenea cazuri mai e prevăzut „dreptul ministrului“, care se știe ce înseamnă!

Observând că într-un paragraf de lege s-a prevăzut limba maghiară, expres, pentru Universitatea din Budapesta, Pușcariu consideră normal ca Universitatea din Cluj, tocmai atunci în curs de deschidere, să admită limba română ca paritetică cu cea maghiară.

La fel vedea el lucrurile și în privința ocupării de funcții publice, lucru foarte important, mult influențat în defavoarea românilor prin prevederea restrictivă din legea de naționalitate, semnificată prin cuvântul „lehetőség“ (după putință).

Desigur, documentul nu putea omite marea și aberanta nedreptate făcută românilor pe planul unui drept fundamental, anume pe cel electoral.

„Durere — spune el. Vedem că legislațiunea Ungariei necum să satisfacă și celor mai modeste postulate naționale ale românilor, dară-i strămtorește și în drepturile ce le asigură celorlalți concetățeni ai statului, ca privire la participarea dreptului de alege și de reprezentare“. Referindu-se mai departe la problema legii electorale, „a monstrului acestuia de restrângere și de răpire a dreptului celui mai constituțional“, observa: era concret vorba de a concheta o dietă a uneia și aceleiași țări, după două legi electorale, una pentru Ungaria, alta pentru Ardeal, „numai din cauză că majoritatea locuitorilor e română, pre baza privilegiilor celor feudale a celorlalte națiuni și religii „recepte“. Aici dreptul de vot era calculat după un cens corespunzător a două foste sesii, urbariale, prevăzându-se apoi mari avantaje pentru locuitorii orașelor și alte privilegii îndreptate contra românilor. „Cine nu va vedea din toate acestea — se întreba el —, că legea electorală, ce a produs atâta scandal și în sesiunea dietală trecută e numai un aparat meșteșugit în contra românilor ardeleni?“. Era „vătămarea cea mai nesuferibilă, de care s-a scârbit românii ardeleni până întratăta, încât mai preferară de a se retrage de pe terenul politic, decât să mai sufere o insultă așa de demonstrativă“.

La aliniatul 52, spre sfârșitul documentului, se arăta apoi: „Dară nu numai prin legea electorală pentru dietă, ci și prin legea municipală și comunală se află românii nedreptățiți și asupriți în dreptul reprezentanței constituționale, văzând că aristocratismul feudal este tradus în instituțiunea voturilor virile a aristocrației banale, care acum uzurpează toată puterea municipală și comunală spre scopurile sale“. Arătând că nu este în principiu contra drepturilor acestei puțin numeroase categorii sociale, nu putea totuși, să fie de acord cu o asemenea reprezentare inechitabilă, profund exagerată, care îi defavoriza atât de flagrant pe români.

Ca o altă nedreptate îndreptată contra românilor era apoi amintită cea făcută de către sași asupra celor din Fundus Regius și din ținutul

său natal, al Branului. O referire specială aflăm aici în legătură cu memoriile pentru dreptul de coproprietate înaintate chiar de el dietei ungare pentru scaunele Săliște și Tâlmaci.

În finalul „operatului” se sublinia că acesta face o distincție clară între reprezentanții sau mandatarii națiunii române, aleși ca atare în adunări naționale și în alte ocazii reprezentative și deputații dietali de naționalitate română aleși în diferite cercuri electorale în această calitate. Cei dintâi erau strict legați de programa adunării naționale care i-a desemnat ca reprezentanți ai săi, în timp ce deputații dietali sunt aleși poporului sau ai cercului de alegători pe baza unei anumite legi electorale și ei puteau fi aleși de către mai multe naționalități, reprezentând deci pe alegătorii lor. Aceștia din urmă erau „numai moralmente legați de programul națiunii române ca români și încât ei vor lucra conform aceluia, națiunea eo ipso recunoaște lucrările lor, altcum ei nu pot deobliga pre națiune”.

De aici — arăta documentul — urmează că „cestiunea alegerii și participarea la alegeri din partea românilor, pe baza legii sustătoare nu involvă cauza națională...”, acea participare poate și trebuie să se facă necondiționat și de către români în interesul lor și adecă în împrejurările triste de față, spre a susține mișcarea politică în poporul român, spre a lega pre alegătorii români de inteligența lor, spre a paraliza încât se poate stricăciunile ce pot obveni cauzei naționale din părți contrare”. Mai departe, tot ca o pledoarie pentru activismul politic, se spunea:

„Fiindcă în stat constituțional toate postulatele națiunii în formă legală se pot decide și aduce numai în parlament, de către deputații aleși apoi participarea la alegeri este la români necesară cu deosebire pentru acel scop, și deputații români mulți-puțini vor fi ca români moralmente datori a aduce aceste postulate și a le sprijini în dieta Ungariei, mai înainte de toate, fără însă ca prin alte afaceri ale lor sau prin succesul cauzei naționale să poată deveni asta cauză periclitată: căci în cazul din urmă, națiunea română este rezolută, ca și până acum, așa de aci înainte a continua lupta națională pre cale activă și legală”.

La sfârșit, chiar, după ce se exprima convingerea că de acum, punerea de stat, având la îndemână informațiile necesare despre „gravaminele și postulatele” reale și drepte ale românilor, nu le va mai nesocoti, acest lucru fiind și în interesul său, se anticipau două posibilități de procedură și conduită ale românilor, în funcție de proiectatul Congres românesc așteptat a se ține în acel an:

„1. În caz când congresul s-ar ține înainte de alegeri, să participe la alegerea ablegaților pentru dietă conchemați pre 1 septembrie a.c. și de a alege după putință pretutindeni de ablegați pre acei bărbați din sânul său, care atât prin experiența lor politică, cât și prin pozițiunea lor independentă sunt mai apți de a apăra aceste gravamine și postulate înaintea legislațiunei, iară în caz când congresul se va ține după alegeri, a deobliga moralmente ca ablegații români să substearnă în formă cuviincioasă ca proiect de rezoluțiune aceste gravamine în dieta pre care tratând-o după formele prescrise prin ordinea afacerilor dietale, să caute de a le aduce la valoare; această recomandare se face cu acea expresă rezervă, că încât le va apăra și le va aduce la valoare,

națiunea le va fi recunoscătoare, încât nu însă ea nu va lua evicțiune pentru faptele lor.

2. Conferința în fine, alegând din sânul său o deputațiune ad-hoc stătătoare din ambii mitropoliți și ca conducători și din 10—15 bărbați distinși, cari în solidaritate să prezenteze aceste gravamine și postulate atât domnitoriului în forma cuviincioasă de preaumilită rugare, cât și ministeriului în formă de memorandum cu acea imputernicire, ca, intrând în pertractare cu regimul și cu capacitățile din dieta viitoare, să caute calea și modul cel mai potrivit pentru vindecarea și respective pentru aducerea lor la valoare“.

Ca ultim punct al documentului, întocmit în numele Conferinței naționale românești de la Sibiu, din 5—6 mai 1872, se prevedea repunerea în funcțiune a Comitetului Permanent al Națiunii Române“ pentru prezentarea acesteia, în toate cauzele ei pre timpul când Conferința Generală nu e adunată“.

Sibiu, 7/19 1872

Comitetul Conferinței Naționale Române ținută la Sabiiu
în 5—6 mai a.c.

Dar, iată, pe scurt, evenimentele și împrejurările care au zădărnicit utilizarea cu folos a materialului „Causa Română la 1872“ în slujba cauzei naționale:

Solicitat de Șaguna să i se alăture în sensul sprijinirii solicitării Conferinței sibiene, Vancea a răspuns în principiu favorabil. Dar în continuare el s-a arătat destul de rezervat și de puțin entuziasmat față de ideea unei mari întruniri naționale, susținând insistent că pentru aceasta era neapărată nevoie de o aprobare specială a guvernului¹⁶.

Deși nu împărtășea această precauție a lui Vancea, care i se părea exagerată și nepotrivită mai ales într-un stat ce se declarase și se pretindea constituțional, Șaguna a acceptat, după cum a fost de acord și cu alegerea orașului Alba Iulia ca loc de desfășurare, dovedind că el accepta orice jertfă, numai să vadă Congresul național ca un fapt împlinit¹⁹.

În partea a doua a lunii mai și la începutul lui iunie 1872, pe adresa celor doi mitropoliți, mai ales a puțin decisului Vancea, au fost trimise și au sosit mai multe scrisori și telegrame ale unor cluburi naționale române locale, ca cele de la Abrud, Alba Iulia, Orăștie, Cluj, Dej și Năsăud, care în pofida unor deosebiri de nuanță, se pronunțau toate pentru utilitatea, oportunitatea și ținerea neapărată a întrunirii naționale²⁰.

¹⁶ Ahiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu, fond *Andrei Șaguna*, inv. nr. 2461, 2465, 2469; Arhivele Statului Alba Iulia, fond *cit.*, dosar 946/1872, p. 13, 43—44 și 45—49.

¹⁹ Arhivele Statului Alba Iulia, fond *cit.*, p. 27—28 și 63—64.

²⁰ *Ibidem*, p. 59—60, 73, 93, 95.

Dar după ce s-a făcut și „hatărul“, susținut de Vancea, guvernului, acesta răspundea la 10 iunie 1872 că întrunirea se poate aproba și ține doar pentru perioada de după alegerile electorale, care urmau tocmai în vara aceluia an²¹.

După acest răspuns „oficial“ puțin îmbucurător și încurajator, pasiviștii au socotit că e momentul să aplice activiștilor o lovitură neașteptată. În acest sens, Ioan Rațiu și Axente Sever au inițiat și convocat o nouă Conferință națională, ca replică la aceea de la Sibiu din 5—6 mai 1872, care urma să se țină la Alba Iulia, în 15-27 iunie 1872. La aceasta a fost invitat și Șaguna, dar acesta va lăsa invitația respectivă fără răspuns, atât din motive de sănătate, cât și din cauza convingerii că acolo se va produce și înregistra un nou succes pasivist²².

Într-adevăr, pasiviștii și încă „durii“, adică adepții pasivității absente, au reușit să se impună și au triumfat din nou la Alba Iulia, reeditând astfel decizia Conferinței naționale de la Miercurea din martie 1869²³.

Dar în preajma acestei conferințe a mai apărut un element nou și neașteptat, care avea să influențeze profund și decisiv șansa înlăptuirii generoasei idei a unei mari întruniri naționale reprezentative.

La 1/13 iunie 1872, la Cluj, mitropolitul blăjean Ioan Vancea s-a întâlnit cu premierul maghiar Melchior Lonyai, care i-a promis inițierea unor tratative „de împăcăciune“ cu românii, sugerându-i concret să-i comunice acest lucru și lui Șaguna, precum și liderilor George Barițiu, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu, aceștia trei nominalizați și ei concret de Lonyai.

Conformându-se întocmai acestuia, Vancea s-a adresat corespunzător în zilele următoare, atât lui Șaguna, cât și celor trei lideri pasiviști²⁴.

Șaguna, judecând bine lucrurile, a apreciat neîncrezător încercarea cu Lonyai, spunând „că Lonyai va duce pe ghiață pe români“²⁵. Lucid și prevăzător, el nu a respins propunerea, dar a răspuns că din motive de sănătate nu poate participa la consfătuirea preliminară fixată de Vancea la Alba Iulia sau Blaj în 1 iulie, însă își desemnează un substitut al său în persoana vicarului mitropolitan Nicolae Popea. În același timp s-a declarat de acord ca acolo să fie invitat și prestigiosul fruntaș ortodox Jacob Bologna.

Dar nici Popea, pe care Pușcariu îl sfătuia, indirect să se țină în rezervă²⁶ și nici Bologna nu vor participa. Acesta din urmă răspundea lui Vancea că e gata să participe, dar cu condiția ca mitropolitul blăjean să ia legătura cu Șaguna și împreună cu acesta să țină în prealabil o conferință națională de la care să nu lipsească fruntașii români de diverse orientări politice și care să-și armonizeze acolo pozițiile²⁷.

²¹ *Ibidem*, p. 85—86.

²² Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu, fond *Andrei Șaguna*, inv. 2461, 2470, 2476.

²³ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, VI, Sibiu, 1910, p. 57—60.

²⁴ Arhivele Statului Alba Iulia, fond cit., dosar 946/1872, p. 1—7.

²⁵ N. Popea, *op. cit.*, p. 307.

²⁶ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252/42.

²⁷ *Ibidem*, inv. nr. 5892 și 5893.

Așadar, la Blaj, unde s-a fixat în fine a se ține consfătuirea și încă cu o devansare de două zile, adică începând din 17/29 iulie 1872, mitropolitul local Vancea s-a întâlnit doar cu cei trei lideri pasiviști, Barițiu, Rațiu și Măcelariu și acolo, până în ziua de 3 iulie 1872, au redactat un „memorand” cu presupusele de ei dorințe ale națiunii române, pe care Vancea s-a angajat să-l transmită prin poștă lui Lonyai²⁸.

Dar înainte de a ne opri puțin asupra acestui document, rămas fără vreun răspuns din partea primului ministru ungar, să vedem care a fost soarta materialului lui Pușcariu cu titlul „Causa română la 1872”, pe care l-am prezentat deja?

După ce îndemna insistent pe Ilarion ca să se străduiască a-i publica „operatul”, la 25 iunie 1872, deci în pragul Conferinței convocată de pasiviști la Alba Iulia, el îi exprima aceluiași dorința ca să nu se publice „prea mult” din acesta²⁹, probabil din temerea că el ar putea fi folosit de către adversarii săi politici.

Dar foarte curând a aflat că documentul i-a fost publicat integral în „Telegraful Român” de unde avea să fie preluat și în „Gazeta Transilvaniei”, astfel că nu-i rămânea altceva de făcut, decât să dorească tipărirea acestuia și în broșură³⁰.

După relansarea apelului pentru un Congres național, fixat acum, conform exigențelor guvernului, la 8/20 august 1872³¹, el solicita să se aibă grijă, ca acesta să fie dezbătut mai întâi în cluburile locale activiste.

Aflând apoi că la Alba Iulia în 15/27 iulie 1872 s-a reeditat hotărârea propasivistă de la Miercurea, el solicita să se combată din toate puterile „conclusul” respectiv, care să se dezavueze oficial, să se facă totul pentru încurajarea activismului românilor și deputații aleși să-și ia drept bază politică memoriul său, iar în caz că acesta nu va fi luat acolo în considerare, să părăsească și ei dieta. În sprijinul opiniei sale, îi trimitea la Sibiu un număr din ziarul maghiar „Pester Lloyd” spre a fi reprodus în „Telegraful Român”, împreună cu apostrofarea că cei de la Blaj „au stricat nimbul națiunei” prin acțiunea lor³².

Orice încercare de apreciere a comportamentului diversilor oameni politici români ai agitatului an 1872 trebuie legată de atitudinea acestora față de „acțiunea Lonyai” și față de inițiativa în favoarea unei mari întruniri naționale, avansată de gruparea activistă a lui Șaguna și Pușcariu.

Mai întâi, considerăm că Șaguna, Pușcariu, Popea, ceilalți oameni politici activiști și mai ales realiști, au apreciat corect manevra lui Lonyai, ca pe o șarlatanie menită a face rău românilor, dejucându-le acestora intenția de a-și reface solidaritatea prin alimentarea disensiunilor lor³³.

²⁸ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VI, 1910, p. 84—90.

²⁹ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252/63.

³⁰ *Ibidem*, inv. nr. 6252/35.

³¹ *Ibidem*, inv. nr. 6252/48.

³² *Ibidem*, inv. nr. 6252/36.

³³ D. Suci, *Activitatea politică a lui Ilie Măcelariu după Conferința de la Miercurea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, series Historia, 1977, fasc. 2, p. 54—55; D. Suci, *Mentalități europene și acțiunea politică a românilor din Transilvania față de unele realități din propria mișcare națională și din România în secolul al XIX-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. 26—30, 1989—1993, II, Istorie, p. 251—252.

Nedescurajat de manevrele pasiviștilor, comitetul de la Sibiu, după cum arătam, în iulie 1872 a lansat un nou apel pentru Congres național, fixat de această dată la Sibiu, pentru 8/20 august 1872.

Răspunsurile date la acest nou apel, sincer și bine intenționat, din partea diferiților lideri români implicați în „împăcăciunea” cu Lonyai, sunt mai mult decât edificatoare:

Răspunzând la 15/27 iulie 1872 lui Șaguna, care-i comunicase amin-titul apel, cu precizarea că el însuși îl aprobă pe deplin, Vancea i-a comunicat acestuia: „... am onoarea a mă declara, că după ce cursul treburilor naționale la oftarea mai înaltă a luat altă direcțiune prealabilă..., mi se pare că încă nu a sosit timpul, ca să se concheme adunarea națională preatinsă și pentru aceea nu mă pot găsi îndemnat încă a subscrie formulariul apelului ce mi s-a comunicat, pre carele drept aceea îl realătur cu toată onoarea”³⁴.

Această hotărâre a sa Vancea a comunicat-o și foștilor săi colegi din consfătuirea de la Blaj, dându-le de înțeles că așteaptă din partea lor o atitudine asemănătoare sau identică³⁵.

Dintre toți, după părerea noastră, cel mai bine gândit și judicios a răspuns Ilie Măcelariu, la 3 august 1872, care după ce admitea că convocarea conferinței naționale până atunci ar fi fost un lucru „precipitat”, socotea că dacă în decursul lunii august a acelui an nu ar sosi nici un răspuns de la primministrul Lonyai, respectiva convocare ar fi „sub toate împrejurările foarte indigitată, adăugând apoi: „În modul acesta, cel puțin după modesta mea părere, pe lângă că ni s-ar da ocasiune bine-venită de a încerca o apropiere a partidelor și a mijloci o solidaritate a inteligenței noastre — pe care o dorim cu toții —, am convinge încâtva pe regim ca să-și declare culoarea”³⁶.

Mai puțin lăudabil, deci mai demn de o apreciere critică ni se pare răspunsul trimis lui Vancea de reputatul George Barițiu, care-l implica în același sens, negativ, și pe apropiatul său discipol și colaborator, Ioan Rațiu.

În privința invitației pentru Congresul Național din 8/20 august 1872, el aprecia de la început că Șaguna a fost „îmboldit” la aceasta „de marea impatiență a mai multor bărbați din preajma sa” și că „termenul e încă scurt, ar fi ceva precipitat, mai e și lucrul câmpului”, deci n-ar avea rost ca românii să se adune „fără orice programă și orice bază, ca să nu mai știm de unde începem și unde finim”. Evident, fără inspirație, Barițiu adăuga: „Mie mi se pare că pe unii oameni îi rămă la inimă inițiativa luată de guvern și întâmpinată cu toată lealitatea de către cei provocați”.

O informație surprinzătoare se referă apoi la Ioan Rațiu, care în drum spre stațiunea Vâlcele i-a spus că a vorbit la Cluj vreo oră cu comisarul regal Péchy, care, primindu-l foarte bine i-ar fi spus: „Să nu vă lăsați, să mergeți înainte pe calea apucată, iar congresul să-l mai amânați”. În finalul scrisorii, Barițiu mai informa pe Vancea, conform

³⁴ Arhivele Statului Alba Iulia, *fond cit.*, dosar 945/1872, p. 107.

³⁵ *Ibidem*, dosar 945/1872, p. 123.

³⁶ *Ibidem*, p. 125.

celora aflate de la Rațiu: „Esc. Sa se arată foarte îndestulat cu purtarea cea serioasă și solidă a românilor tăi“³⁷.

Câteva luni mai târziu, la 30 noiembrie 1872, Barițiu, după ce solici-ta de la Vancea, „ad usum privatum“ o copie după actele consfătuirii de la Blaj, pe care le va păstra la el, urmând ca apoi ele să intre „în proprietatea și în domeniul istoriei“, declara câteva lucruri de principiu care de altfel îi priveau mult și pe el însuși: „Sunt oameni care caută scandalul cu felinarul aprins și alții, care cred ca copiii, toate nimicurile. Mai în scurt, nouă românilor ne lipsește, încă în grad mare, precum școala teoretică, așa și școala cea mare, practică, școala lumii celei mari. A venit însă timpul în care va trebui să trecem și prin această școală aspră“.

Și mai discutabilă, mai acuzatoare pentru Barițiu este scrisoarea trimisă de acesta lui Vancea, după aproape o jumătate de an de așteptare zadarnică a răspunsului lui Lonyai, pentru care la urechile sale ajunseseră numeroase critici întemeiate.

Încercând o justificare a situației, el aprecia că pe agenda politică a premierului ungar se află alte lucruri mai importante, ca „chestiunea croată“, deci pentru români ar fi indicat „a fi pacienți, să aștepte în liniște rezolvirea chestiunilor politico-naționale din alte câteva provincii ale imperiului“, unde mijloacele de luptă pe terenul politic-național sunt neasemănat mai copioase. Deci trei, încă și zece ani mai pot ei trece, precum au trecut secolii între circumstanțe neasemănat mai grele, mai nefericite. Într-aceea noi avem ce face de ajuns pe nenumărate câmpuri înțelenite, care așteaptă minți, spirite, mâini și brațe lucrătoare“³⁸.

Asemenea aprecieri și atitudini nu puteau, firește, decât să producă nedumerire și nemulțumire în poporul român, mai ales în rândul celor din categoria realiștilor și activiștilor, care s-au simțit îndreptățiți să ia în derădere acțiunea pasiviștilor, propusă de premierul Lonyai și accep-tată cu o adevărată naivitate de aceștia. Criticii acesteia vorbeau în batjocură de „conventiculul“ de la Blaj sau de „Memorandul trifoliului de la Blaj“³⁹.

O notă negativă a aruncat asupra acțiunii ținerea documentelor acesteia în secret, cel puțin până în 1874, când ele au fost publicate pentru prima dată în „Albina“, de unde apoi în anul următor și Barițiu s-a văzut nevoit s-o facă în revista „Astrei“ adică în „Transilvania“⁴⁰.

Peste 12 ani, la începutul lui 1884, când discuția și dialogul activism-pasivism a cunoscut o nouă fază „acută“, simțindu-se „atins“ în legătură cu respectiva consfătuire de la Blaj, Barițiu s-a simțit obligat să-și apare iar „nimbul“ patriotic pus la îndoială atunci de ziarul guverna-mental „Viitoriulu“, anume prin ziarul său „Observatoriulu“, dar o va face într-o manieră care arăta că el persista și atunci în opinia, imposibil de probat, că încercarea cu Lonyai a fost bună și patriotică, în timp ce toate încercările activiste au fost, dimpotrivă, antiromânești și deci condamnabile⁴¹.

³⁷ *Ibidem*, p. 129—131.

³⁸ *Ibidem*, p. 137—139.

³⁹ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 6252/65 și 66.

⁴⁰ „Transilvania“, VIII, 1875, nr. 4—5, p. 41—45 și 53—55.

⁴¹ Vezi „Observatoriulu“, VII, nr. 3, 4, 6, 8 și 11/ianuarie-februarie 1884.

Deoarece „Memorandul” de la Blaj avea să rămână pentru totdeauna fără răspuns, deci numai „în proprietatea și în domeniul istoriei”, iar istoria nu i-a acordat nici acestuia vreo atenție, existând însă tentația ca el să fie opus, ca ceva superior, față de materialul „Causa Română la 1872”, redactat de Ioan Pușcariu, credem că în studiul de față este nimerit, ba chiar necesar a pune lucrurile la punct și în ceea ce privește conținutul și valoarea reală a respectivului „Memorand”, ca și a procesului verbal al Consfătuirii de la Blaj care l-a redactat.

Chiar de la începutul preambulului memoriului se făcea o elogioasă apreciere regimului și guvernului, care „inspirat de dorința nobilă de a vedea și națiunea română îndestulată și fericită, a dat subscrișilor plăcuta ocazie de a-și descoperi în acest respect opiniunile lor individuale și anume a indigita căile și mijloacele...” Plecând de aici, autorii se vedeau în consecință datori și îndemnați a saluta „această generoasă inițiativă” și a declara că o întâmpină cu o promptitudine cu atât mai mare, „cu cât cred mai mult, că precum ei, așa și toți ceilalți locuitori de naționalitate română din marele principat al Transilvaniei, sunt inspirați de aceeași dorință leală și fierbinte...”. Arătând categoric că neagă „orice opoziție românească și neacceptare a articolului de lege XII 1867, privitor la dualism”, memoriul se pronunță la fel în privința acuzei că românii ar primejdi integritatea coroanei ungare: „Această presupunere, pe cât se aude mai des, pe atât e de vagă, încât noi nu ne putem reținea ca să nu o reducem la o simplă denunțiațiune falsă, calomnie inventată și repetită de atâtea ori, de câte ori națiunea română își reclamă drepturile în patria comună. În privința acuzei că românii au protestat mereu contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria, se declară răspicat: „Să fie însă bine constatat din toate actele câte au emanat în această chestiune de la națiunea română transilvană începând din anul 1848 până în ziua de astăzi, că românii nu au combătut niciodată uniunea în principiu, ci din contră, ei au recunoscut în toate timpurile aceea uniune, care-și are baza sa în legea fundamentală a Transilvaniei, adică în *Diploma leopoldină*. Firește, românii nu au putut și nu pot să se împace cu faptul de a nu fi de fel consultați în această problemă majoră pentru ei, cu procedura, în ciuda tuturor protestelor lor, „de nobis sine nobis”.

„Din această cauză ei nu înceată a pretinde formularea și fixarea condițiunilor uniunii, cum și turnarea lor, în o lege fundamentală de stat, care să-și apere valoarea sa pentru tot viitorul și să rămână scutită și apărată pentru totdeauna de orice fluctuațiuni și furtuni politice, mai apărată și mai respectată de cum fusese chiar și diploma leopoldină din 1691”.

În continuare, fără a se așterne vreun cuvânt despre autonomia Transilvaniei — punct nelipsit din orice alt memoriu pasivist românesc al epocii moderne — se enumerau mai multe „condițiuni pe care doresc românii a le vedea trecute și asigurate în o lege fundamentală de stat”. Acelea erau:

A) În respect politic

1. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială, alături de limba maghiară, în toate afacerile interne ale Transilvaniei, de orice natură ar fi acelea, în modul precum se recunoscuse aceea la anul 1863/64. Este o datorie a funcționarilor de stat să cunoască limba poporului. „Este imposibil ca milioanele de locuitori să învețe o altă limbă de la câteva mii de funcționari, ci aceștia trebuie să fie obligați a învăța limba poporului, din ale cărui punge își trag plățile, pensiunile și toate celelalte emolumente.

2. Necesitatea unei noi împărțiri administrative, mai corecte, în locul celei existente, „una din cele mai abnorme în toată Europa“.

3. Legea electorală nouă, conformă și uniformă pentru toate clasele locuitorilor, adică o lege din care să lipsească orice privilegiu de clasă și de caste, lucru care nu lipsește din ambele legi electorale anterioare, adică din 1791 și 1848.

4. Aplicarea bărbaților de naționalitate română la toate funcțiunile publice ale statului, câte cad sub denumire, fără altă favoare și preferință, decât numai aceea, pe care și-o va câștiga fiecare individ prin calificățiunea sa, prin meritele câștigate în vreun serviciu și prin cunoașterea limbilor patriei.

B. În respect bisericesc

5. Libertatea și reciprocitatea deplină a religiunii românilor din Transilvania.

6. Autonomia bisericii greco-catolice, cu congrese bisericești provinciale și locale.

7. Dotarea clerului român din tezaurul statului, sau din fonduri publice.

C. În respect la instrucțiunea publică

8. Manuarea și conducerea liberă autonomă și independentă de organele statului a școalelor elementare și primare (normale) pe baza confesionalismului.

9. Aplicarea bărbaților de naționalitate română la universitatea din Cluj în număr paritetic.

10. Decretarea limbei române de limbă paritetică cu privire la propunerea studiilor și științelor la aceeași universitate.

11. Înființarea mai multor institute publice pentru români cu limba română de propunere și anume, câteva gimnazii complete, unele școli reale, atât superioare, cât și inferioare, școale agronomice, dintre cari una să fie împreună cu o școală de silvicultură și un institut pentru științele montanistice, în unul din ținuturile acomodată spre acest scop.

12. Subvențiuni din tezaurul statului spre ajutorarea școalelor populare scăpătate.

În finalul memoriului se arăta că acestea erau „punctele de mănecare și respective condițiunile, despre cari credem noi, că se pot lua ca bază a împăciuirii spiritelor și a unei reconciliațiuni durătoare“ și apoi se mai spunea: „De altminterlea rămâne cu totul la înțelepciunea înaltului regim, ca despre opiniunile noastre individuale să-și câștige convingere deplină prin convocarea unui Congres național din tot cuprinsul Transilvaniei, care să fie compus așa, încât să poată zice cu tot dreptul, că este expresiunea voinței naționale. Acest mod de informațiune exactă despre dorințele și aspirațiunile noastre ni se pare cu atât mai corect, cu cât l-am văzut aplicat de către Regimul Majestății Sale cu bun succes de repetite ori, la alte ocaziuni și în alte timpuri“⁴².

Așadar, apreciind în mod deosebit strădania din ultimii ani a istoricului clujean Dumitru Suciul de a restabili adevărul în ceea ce privește raportul valoric real dintre activism și pasivism⁴³, după ce timp îndelungat majoritatea istoricilor i-au părținit net pe pasiviști, pentru mai buna restabilire și cunoaștere a adevărului privind agitatul an politic 1872, în studiul de față am abordat pentru prima oară mai temenic documentul intitulat „Causa română la 1872“, elaborat de Ioan Pușcariu în numele orientării activiste a românilor din Transilvania.

Această abordare a probat cu ușurință că este vorba de un document foarte serios, cuprinzător și bine întocmit, care, într-adevăr, putea servi drept bază de discuții și dezbateri programatice la un congres național, în care scop a și fost de fapt întocmit, dacă marea întrunire națională n-ar fi fost zădărnicită de manevra premierului ungar Lonyai, din vara lui 1872.

„Causa română la 1872“, material documentar — programatic de o neîndoielnică valoare, se remarcă, deci, atât prin caracterul său larg și cuprinzător, cât și prin aleasa și înalta modalitate de redactare. Fără nici o exagerare, el poate fi socotit o valoroasă pledoarie în favoarea unor drepturi fundamentale ale românilor, incluzând autonomia teritorială, naționalitatea și limba.

Desigur, comparația valorică a acestui material cu cel redactat la Blaj de Barițiu, Rațiu și Măcelariu este netă în favoarea primului. Stilul rezumativ al celui de-al doilea în comparație cu primul, duce cu ușurință la ideea, susținută de Pușcariu, că cei întruniți la Blaj la chemarea lui Vancea, pentru a-i rezuma lui Lonyai doleanțele națiunii române s-au inspirat copios din „Causa română la 1872“, care tocmai se publicase în presă cu câteva zile înainte. Este un lucru posibil, dar nu neapărat și sigur, după cum nu putem afirma același lucru nici despre *Memorialul* lui Barițiu din 1882, acuzat și mai categoric de Pușcariu de același lucru⁴⁴.

Dar, indiferent de acest lucru, „elaboratul“ lui Ioan Pușcariu, ieșit din pana unui înalt funcționar suspectat și acuzat de mai multe ori că

⁴² T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VI, Sibiu, 1910, p. 84—90; „Transilvania“, VIII, 1975, nr. 4—5, p. 41—45 și 53—55.

⁴³ Pentru lucrările în cauză ale lui D. Suciul, vezi notele nr. 1, 16, și 33 ale prezentului studiu.

⁴⁴ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, inv. nr. 6220, p. 56.

ar fi un „vândut“ guvernului, este de natură să surprindă în mod pozitiv prin valoarea sa istorico-politică deosebită. Conceptul cu scopul suprem de a duce spre un consens național, dar și pentru a servi unor eventuale tratative cu guvernul maghiari, documentul, din păcate, n-a avut șansa a-și împlini doritele-i meniri.

Fără îndoială, anul politic 1872 a fost unul foarte complex pentru românii din Transilvania. Analiza sa, inclusiv a documentelor politice emaneate atunci, fie de la activiști, fie de la pasiviști, trebuie să se facă cu mare atenție și credem, cu încercarea de a evita judecăți și afirmații pripite, grăbit-tranșante.

În scopul mai bune înțelegeri am prezentat și noi două documente politice relevante, unul emanație a activiștilor și altul pasivist, a căror analiză ne conduce cu ușurință la concluzia clară că cele două curente nu reprezentau decât două viziuni și căi de acțiune care urmăreau același scop, al emancipării națiunii române de sub sistemul asupritor inaugurat odată cu dualismul austro-ungar din 1867.

În același scop reproducem în finalul studiului nostru, în ANEXA, o parte din manuscrisul original, inedit, al lui Ioan Pușcariu, intitulat **Pasivitatea politică a românilor și urmările ei**, care reprezintă partea a doua, nepublicată în 1913 de Ilarion, fratele său mai tânăr, a cunoștinței și importanței sale lucrări **Notițe despre întâmplările contemporane**.

ANEXA

Pasivitatea politică a românilor și urmările ei⁴⁵

CAP. IV. Imposibilitatea pasivității absolute

Pasivitatea absolută pronunțată prin așa numita „partidă“ națională în Conferința din Miercurea, n-a putut aduce alte fructe, decât care s-au putut prevedea prin o minte sănătoasă și prin o cugetare calmă, adică mai întâi scisiunea inteligenței române de popor. Inteligența română s-a abținut de la alegeri, iară poporul devenit sub conducerea străină a participat în mai mare sau mai mică măsură la alegerile deputaților dietali în toate cercurile electorale, fără excepțiune.

Unde poporul român alegător a aflat candidați români, i-a ales, iară unde n-a găsit acolo și-a dat votul său pentru candidații neromâni. Cercurile electorale părăsite de inteligența română le-au ocupat candidații regimului mai cu seamă aceia, care nu mai găseau locuri pe aiurea, ori au căzut față de opozițiune — precum copiii miniștrilor ori frații lor, ori ginerii sau alte neamuri, ori apoi bancherii jidani Maday, Ullmann, Jelniak, Wahrmann etc.

Așa conferința de la Miercurea și-a putut vedea fructele politice ale celei absurde — fructele pasivității — cu ochii plini de satisfacțiunea reușitei sale, și primul propunătoriu al pasiviștilor de la Miercurea (Visarion Roman) și-a văzut împlinită fierbinte sa dorință, de-a face prin pasivitatea absolută un bun serviciu regimului (: ipsissima verba — vezi actele conf.).

⁴⁵ Documentul, aflat la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, sub inv. nr. 6220, cuprinde integral 108 pagini de manuscris. Aici ca ANEXĂ, au fost reproduse paginile 40—61 ale acestuia, care se referă la anii 1869—1872.

Pentru aceea fostul comisar regesc și-a exprimat părerea către min. br. Wenkheim, că înscenatorul pasivității absolute de la Miercurea — Ilie Măcelariu — merită a fi decorat cu ordinul S-tului Ștefan — pentru serviciile cele bune ce le-a făcut statului. Și într-adevăr, a da ungarilor un răgaz mai mult de un pătrar de veac (1869—1899) de a se reculege și a se întări, fără de-a mai fi incomodați prin românii ardeleni în dietă — e un serviciu neprețuibil.

Făcut-a el și consoții săi servicii bune și pentru români? Răspunsul l-a dat tristește urmări ale politicii acesteia funeste, de o absolută pasivitate.

Poporul părăsit de inteligență a devenit pradă corupțiunilor și inteligența pasivității mijlocitoare și instrument al acelor corupțiuni.

Până și jurnalele pasiviste — observând aceasta — s-a înfiorat de fructele seminției ce au plantat. Cine seamănă vânturi, seceră furtună. Mi-e rușine de rușinea lor, ca să mai citez aci măcar acele cazuri, de care au luat ele notă. Dară cele multe, ce nu le-au știut, sau care au aflat mai bine a le rătăcea?

Un ablegat de origine jidov (Maday) din Pesta, care și-a prăpădit și averea și viața în urma corupțiunilor, prin care și-a eluptat deputația într-un cerc electoral curat românesc (Arpașul de la Făgăraș, cercetat fiind de o deputațiune comunală de acolo ca să intervină spre ajutor într-un proces comunal, i-a răspuns: „Dacă m-ați ales, v-am plătit, obligamente ca să vă mai și apăr n-am luat, cărați-vă!!”

Alt ablegat ales într-un municipiu curat românesc, a interpelat pe ministru îndată ce a intrat în dietă, de ce nu execută Uniunea Ardealului pe deplin? Iată cum apără pasivitatea autonomia Ardealului!

Municipiile și cercurile electorale românești, în care s-a manifestat mai pregnant politica cea dușmănoasă statului a pasivității absolute, precum a fost Năsiudul, Hațegul etc. s-au șters de pe fața pământului, incorporându-se cu altele, ca să nu poată deveni periculoase.

În contra tendințelor idealistice ce s-au arătat a fi periculoase statului, acesta s-a simțit îndreptățit a lua măsuri spre totala nimicire a lor.

Legile comunale, municipale, electorale, criminale, civile și urbariale etc., aduse în dieta Ungariei în absența ablegaților români și în harțagul pasiviștilor de bună seamă n-au putut ieși în favorul românilor, ci și acele favoruri, ce le admiteau legile de mai înainte — de limbă și naționalitate, de biserică și școală — s-au delăturat succesiv. La denumirile de oficiali publici și judecători se încrebuința și-a cea deasă, ca să nu scape din vedere vreun așa numit inamic al statului — și de aceea inteligența noastră e silită a emigra cu ridicata peste graniță, ca dincolo vărsându-și veninul asupra ungarilor, să-i facă pe aceștia rășpănzători și de păcatele ce le-au comis ei înșiși prin politica cea oarbă a pasivității.

Și măsurile statului în contra agitațiunilor celor periculoase — cum susține el — pentru el și nefolositoare pentru noi — nu și-au luat sfârșitul — ci statul organizat, fiind acum întărit — din talpă până în creștet prin o miliție proprie și sprijinit fiind prin legătura cu armata comună a imperiului — socotește de a fi venit timpul, de a nimici cu totul orice aspirațiune a naționalităților, declarându-se pe față statul de a fi curat maghiar, ca Franța franceză, ca Rusia rusescă etc.

Iacă unde duse jucăria cea copilărească de la Miercurea pe națiunea română din Ungaria.

Între astfel de împrejurări — bărbații români — care nu umblau după falsa popularitate prin vorbe mari cu prețul distrugerii totale a națiunii sale, mai bine se expun pericolului de a fi atacați chiar de consăngenii săi, imediat după conferința de la Miercurea — văzând unde duce pasivitatea absolută — s-au socotit la măsuri de-a îndrepta răul.

CAP. V. Reacțiunea în contra pasivității

După ce comitetul central al „partidei” (sau grupului) pasivistic de la Miercurea — disolvată fiind prin guvern — a răposat de odată cu nașterea sa, mai mulți bărbați din Sibiu, întrunindu-se la 20 septembrie 1871 într-o conferință, au ales un comitet ad-hoc de 7 bărbați, care s-a adresat în scris către inteligența română din deosebitele cercuri electorale, spre a-și da părerea în privința în-

dreptării lucrului. Din 24 răspunsuri sosite⁴⁶, 23 au fost pentru părăsirea pasivității și pentru intrarea într-o politică activă.

Luându-se aceste răspunsuri la dezbateri în comitetul ad-hoc, la întrebarea sulevată dacă acțiunea națională e de-a fi condusă de comitetul național al Congresului din 1863 — sau de comitetul Conferinței din Miercurea, împărțindu-se părerile și neputându-se uni în vreo hotărâre pozitivă, comitetul ad-hoc se dizolvă pe sine fără de rezultat, iar acțiunea ulterioară se innămoli din nou în noroiul intrigelor, ce le înscenară autorii pasivității, ca să nu se poată zice că pasiviștii au făcut — așa de grabă — fiasco!

Jurnalele pasiviste și de almintrelea cătrânite prin incidentul înfrățirii brașovenilor români cu ungurii de acolo — cu Diamandy Manole în frunte, triumfară din nou pe contul națiunii.

Apropiindu-se încheierea dietei pe trei ani de la 1869 până la 1872 și prin urmare escrierea de alegeri noi, la inițiativa mai multor cluburi locale ale cercurilor electorale și cu deosebire a clubului electoral din Brașov, cu bătrânul Bran de Lemeny ca președinte, și cu avocatul Iosif Pușcariu ca notariu, din Făgăraș etc., s-a convocat o conferință generală la Sibiu pe 5 mai 1872, la care au participat reprezentanți din toate cercurile electorale și care a conchis următoarele hotărâri:

1) Adunarea se declară pentru activitate pe terenul politic, prin urmare și pentru participarea la alegerile deputaților dietali.

2) Adunarea instituie un comitet pentru realizarea acestei declarațiuni, pe care o va împărtăși cluburilor electorale.

3) Ținută politică mai departe și precisarea postulatelor românilor le concede proximalui congres național, convocând prin ambii mitropoliți.

Programa aceasta pentru activitate se primește de toți membrii ei — afară de patru inși (: *comme chez nous* — la Miercurea), adevărații matadorii pasivității, care au părăsit conferința.

Comitetul național din 1861—1863 se reintregi din următorii membri: Popoa, Dunca, Russu, Stejar, Dr. Borcia, Preda, Boiu, Dr. Păcurariu, Poparadu, Tulbasia, Bran de Lemeny, Dr. Petcu, Codru-Drăgășianu, A. Bolițăel, D. Nemeșiu, Dr. Rațiu, Barbu, Străvoiu și Borlea.

Protocolul Conferinței se împărtăși ambilor mitropoliți, de-a convoca Congresul național spre fixarea postulatelor naționale și aceștia se declarară gata a primi această misiune.

În 17 mai 1872 Comitetul central esmite un apel către alegători să participe la alegerile dietale și cluburile electorale din țară răspunseră, că aderă la programa acestei conferințe.

Tot pe timpul acela, încă în 8 Mai, se ținut și Conferința alegătorilor români ungureni la Arad, unde între alte multe puncte ale programei lor, ce repetau și suplineau punctele programei timisorene din 1869 cu combaterea dualismului etc., se hotărî în punctul 3 și aceea, că aștepta ca ardelenii, dacă aleg (: și ei vedeau că treaba se pornise într-acolo:) să aleagă deputați pronunțați pentru partida națională română (: ca când nu toți românii ar fi români naționali. Se vede că ei pretindeau a fi de aceia, care voiau să combată dualismul, să supună Ungaria iară la centralismul nemțesc, sau la un federalism elvețian:).

După toate aceste pregătiri, lumea se aștepta, că cauza română a apucat pe o cale mai bună, pe calea îndreptării, pe calea practică. Cum că aceste acțiuni ale Comitetului Central pentru activitate au făcut impresiune și asupra regimului, se vede și din următoarele: Pe atunci încă era în putere Deak, carele conducea partida dominantă în dietă. El, carele împacă dinastia cu Ungaria și regulă referințele statului ungar, nu numai față de Imperiul austriac, dară și față de Croația, voind a continua opera împăcăciunilor și cu naționalitățile interne și cu deosebire cu românii, după ce luă notiță de acțiunile românilor ardeleni, conduse de Comitetul activiștilor, provocă pe ministrul președinte Lonyai să intre în atingere și pertractare cu bărbații români de influență. Cu cine? În privința asta se adresă Lonyai către Hosszu, carele îi era mai de aproape cunoscut ca român, cu întrebarea: că cu cine să înceapă a intra în pertractați confidențiale. Hosszu — după cum îmi împărtăși și mie — i-a răspuns ministrului, că cu activiștii, care nu combat baza statului, ci pretind numai drepturi

⁴⁶ După alte informații, au sosit doar 21 răspunsuri!

naționale și de limbă, de biserică și de școală și cu deosebire îndreptarea legii electorale lesne de împăcat îndată ce regimul va lua aceste cestiuni de bază a pertractărilor. Dară mai greu va fi de-a împăca treaba cu pasiviștii, care stau pe un teren a combata dualismul, uniunea Ardealului etc., și de aceea e de lipsă, ca să câștige mai întâi pe aceștia și el crede, că-i va putea câștiga cu atât mai ușor, cu cât ei au și ambițiunea de a trece de conducători ai națiunii — și cu jertfa aceea, de a recunoaște regimul acesta — ei nu vor rămâne cu concesionile în urma activiștilor. Hosszu recomandă ministrului președinte de a chema pe Barițiu, Măcelariu și Dr. Rațiu la mitropolitul Vancea în Blaj, unde dacă-i va câștiga pe aceștia, să cheme și din partea mitropolitului Șaguna vreo doi-trei activiști.

Hosszu nu întârzie de-a le face acestea cunoscut mitropolitului Vancea, precum și celor trei pasiviști, lui Barițiu, Măcelariu și Dr. Rațiu. Acești trei matadori ai pasivității și antagoniști ai lui Șaguna, carele se considera de capul activiștilor, văzând că regimul nu considera pe aceștia, ci pune pond de-a intra în pertractări cu capii pasiviștilor (: și deși Vancea nu era pasivist, totuși capul uniților:) și nu cu Șaguna, mitropolitul ortodocșilor, ci cu mitropolitul uniților — și nu la Sibiu, ci la Blaj, crezură că regimul ar fi strămtorat mai mult prin ținuta pasivă a românilor, decât prin conduita înscenată prin Comitetul activiștilor de la Sibiu, și de aceea acțiunea lui Lonyai le era binevenită de a se reabilita înaintea națiunii și a discredită din nou politica activității. De aceea ei, ca contrademonstrațiune față de conferința activiștilor de la Sibiu — convocară o conferință nouă pe 27 iunie 1872, la care după parola dată să se înfățișeze cei mai pronunțați pasiviști.

Aci, naturalmente, se hotărî din nou pasivitatea și cele două concluse opuse, cel de la Sibiu, pentru activitate, și cel de la Alba Iulia, pentru pasivitate — confundară națiunea tocmai în timpul alegerilor, — de aceea unii se țineau de activitate, alții de pasivitate; urmarea fu, că se aleseră numai doi deputați români — Petru Nemeș la Cojocna și Ilie Măcelariu la Hațeg — unul într-o dietă, celălalt nu, confusiunea în națiune era cu atât mai pregnantă, cu cât că la pasivitate e destul dacă absentară numai o parte din alegători, ca să cadă candidatul român, pe când la activitate se recere concursul tuturor — că de multe ori decide numai un vot, care dacă lipsește, ai căzut.

După ce pasivitatea la Miercurea se hotărî numai pe un timp și acesta se măsură numai pe periodul de trei (acum cinci) ani și după ce Conferința din Sibiu cu concursul tuturor cluburilor din cercurile electorale — hotărî activitate pentru următorii trei ani — întrebăm cine a spart solidaritatea națională?

Cei patru matadori ai pasivității absolute, care au părăsit conferința de la Sibiu și au înscenat în contra ei pe cea de la Alba Iulia, n-au urmat exemplul celor patru activiști pronunțați din conferința de la Miercurea, care, văzând unde e aplecată majoritatea, s-au retras de pe câmpul activităților și a lăsat pe pasiviști în pace să-și joace mendrele cum vor ști ca să nu apară națiunea nesolidară din cauza activiștilor.

Matadorii pasiviștilor din Alba Iulia, știind că-i așteaptă plăcintele lui Lonyai, după ce și-au cârpit straietele pasivității — în care să le bage — au pornit la Blaj ca să dicteze condițiunile de pace lui Lonyai — și ca să nu apară, că vor să înconjure pe sibieni, i-au invitat și pe aceștia, ca să trimită vreun bărbat de încredere — însă acele invitări — din întâmplare sau din calcul anume, au sosit acolo prea târziu, după ce s-a încheiat târgul.

Pasiviștii însă la acest târg și-au făcut socoteala fără birtag.

Cum au înțeles ungurii ardeleni, că conferința română din Alba Iulia a hotărât din nou abținerea totală de la alegeri, au înăurit asupra guvernului — ca să nu mai intre cu românii ardeleni în nici o pertractare, ci să-i lase în pasivitatea lor. Ungurii ardeleni de nimica nu se temeau mai tare, decât că românii vor intra în acțiune și vor reocupa iară cercurile electorale ce le pierduse, apoi intrând în dietă, aci vor reclama asupra abuzurilor celor multe ce se comit fără nici o jenare, vor pretinde drepturi naționale, vor ocupa posturi etc., etc., — și prin umare vor elupta o pozițiune de factori politici, cu cari vor trebui să conteze.

Lonyai terorizat acum de partida sa — trebui să retireze, lăsând vorbă celor adunați la Blaj să-și formuleze postulatele și să i le trimită în scris, iară ce se aștepte de Congresul național ce-l ceruse românii, cestiunea aceasta o amână până după alegeri.

Comitetul activiștilor din Sibiu pregătise încă din bună vreme pentru acest congres un elaborat de gravamine și postulate — ieșit din poana mea și-l dete publicității, atât în Tel. rom. — după care-l reproduce Gaz. Trans. cât și în broșură separată sub titlul „Causa română la 1872”.

Ca incident curios intercalez aci următoarea episodă caracteristică timpului:

Mă aflu pe atunci în calitate de jude la Curia regească din Pesta sub președinția baronului Pop ca președinte de senat, și în astă legătură îi cercetăm acesorî casa și el pe a mea. El, carele era spiritul conducător invizibil al pasiviștilor și scria anonim articoli de fond pentru pasivitate și în contra activiștilor: vezi articlii subsemnați cu +, era totodată și cel mai mare contrar al Tel. rom. pe care și-l abandonase din casa sa și pe carele redactorul *Federațiunei* îl și numea mocirla melfitică a ortodoxismului celui puturos.

Intr-o zi fiind la Baronul Pop el îmi arată Gaz. Tr. în care era reproduș tratatul meu „Causa română”, anonim și zise:

Vezi! așa să scrie Telegr. rom. al vostru, cum scrie aci Gaz. Tr.

Eu îi răspund: așa a scris deja Tel. rom. al nostru mai înainte de Gaz. Tr. a voastră, care numai o reproduce de acolo, vezi nota de desubt „după Telegr. Rom.”.

Văzând el această notă, pe care până atunci nu o observase, mă întrebă:

Apoi ce diferență mai există între Gazeta Tr. și Teregr. rom.?

Aceea-i, răspunseiu — că Excellența Ta citești numai Gaz. Tr., pe când eu citesc pe amândouă.

Destul că oamenii de încredere ai lui Lonyai — adunați la Blaj, folosindu-se de operatul „Causa română” al activiștilor, extrag din el punctuațiunile gravaminelor și a postulatelor — fără adaus sau știrbire — și le înaintează prin mitropolitul la Lonyai, iar în Memorialul lor de la 1884⁴⁷ le motivează din vorbă în vorbă începând chiar de la Tuhutum până în prezent.

Și totuși „Causa română la 1872” după părerea pasiviștilor a fost o trădare națională, pe când Memorialul lor un lucru cinstit!

După ce matadorii pasivității cu înconjurarea activiștilor prezentară operatul lor despre gravaminele și postulatele naționale lui Lonyai, se întorc fiecare acasă — re bene gesta, țin secretul cel mai adânc despre cele ce au isprăvit, se înveiesc în oraculismul cel mai misterios, șoptesc încoace și încolo, psst! tăceți, nu vă mai mișcați, nu mai faceți nimica, ci așteptați! Lucru mare!

Lumea așteaptă azi, așteaptă mâine. Nimic și iar nimic!

Ce naiba? întrebau activiștii de la Sibiu? Oare ce să fie?

Și ce li se răspunde: psst, tăceți! Congresul nu-l ținem până nu ne dă Lonyai plăcintele gata!

Plăcintele însă nu se mai găteau, bucătarul Lonyai împerecheat cu partida sa demisionează (înaintând după aceea ca ministru al treburilor comune în Viena), Memorandul de la Blaj ajunge în coșul maculaturilor și pasiviștii și astăzi după mai bine de două decenii tot așteaptă rezolvirea lor.

Mi-aduc aminte de o fată frumoasă din Făgăraș, care intrând în relațiuni intime cu un boier (: Filipescu): refugiat în anii 1848/9, promițându-i că o va lua de nevastă, boierul, după ce trecură cauzele refugierii — se întoarce la ale sale — promițându-i fetei, că la Crăciun vine să o ducă. De atunci, fata, devenind smintită, până în ziua de azi așteaptă să vină boierul. Când vine boierul dragă? dacă o întreabă cineva răspunde: La Crăciun! Inșă Crăciunul ei, nici al pasiviștilor nu mai sosește!

Și nici nu mai putea sosi, pentru că și pasiviștii, ca și Anica de la Făgăraș, s-au greșit!

Au greșit pasiviștii amar, pentru că ei, invitați fiind de Lonyai la pertrac-tări, nu trebuia să-și fi ars călcăiele în urma lor.

Nu trebuia mai întâi să altereze concludul activiștilor de la Sibiu pentru activitate, ca să nu apară națiunea sfâșiată în două partide, ci cei trei bărbați de încredere de la Blaj, Barițiu, Măcelariu și Dr. Rațiu, folosindu-se de concludul de la Sibiu, să se fi designat și ales ei deputați la dietă, unde să dea valoare

⁴⁷ Este vorba, desigur, de *Memorialul* redactat și publicat de Barițiu în anul 1882, din însărcinarea Conferinței Naționale de la Sibiu din mai 1881.

elaboratului despre gravaminele naționale, în atingere imediată nu numai cu miniștri, dară și cu ceilalți bărbați de influență a tuturor partidelor. Așa se fac împăciuirile și legile. Ele se pregătesc mai întâi în cercuri mai înguste, confidențiale, apoi în cluburi, iară când ajunge treaba în dietă, lucrul trebuie să fie gata. Apoi precum Lonyai s-a adresat către matadorii români cei mai oponenți, așa și ei trebuiau să aibă atăta prevedere, că cauza trebuie câștigată cu deosebire la cei mai oponenți unguri din dietă, cu aceștia trebuiau să intre în atingere, în pipăire și prevedere, în capacitare, în căutare de *modus vivendi* etc., până când și aceștia veneau la convingeri, că nici pasiviștii nu sunt mâncători de oameni. Ei în pozițiunea lor de ablegați nu trebuiau să arunce pușca în tufe îndată ce observară că Lonyai cade. Putea Lonyai să cadă de o sută de ori și să vină o sută de alți președinți de minister, ei ca ablegați, trebuiau să stea ca stejarii, cu care orice ministeriu trebuia să conteze. Pasivitatea o puteau ei să o țină în rezervă, ca armă de amenințare: am intrat în Dietă numai condiționat, dacă ne putem înțelege, de nu iară ne ducem acasă — și iară ne punem pe pasivitate. Așa au făcut ungurii, așa cehii, așa nemții etc.

Ei, dar pasiviștilor noștri nu le place a intra în foc, ei se îndestulesc dacă dau un foc de departe, să zică lumea, Na, au puscat! Nimerit-au ceva? Nu e treaba lor. Ei sunt oamenii istoriei, ei au făcut petițiunea celor 1493, ei Memorialul din Blaj, ei Memorandul din 1881 și din 1890⁴⁰ etc., etc. Halal de ei. Istoria va vorbi de acestea ca și de petițiunea din 1791 și 1842 etc. Cu ce rezultat, asta se ține de istorie. Apoi ei fac istoria, ei o descriu. Vor avea ei de grijă, de a-și imputa tot ce e bun lor, iară ce e rău altora.

Între astfel de împrejurări, comitetul național al activiștilor din Sibiu, văzând seziunea în națiune creată la Alba Iulia și văzând cum pasiviștii, ascunși sub vâlul oraculos al Pythiei împiedică orice acțiune solidară, în 27 octombrie 1872 dă o declarațiune către publicul român, subscrisă de cel mai veteran bărbat al națiunii, Paul Dunca, ca președinte și Dr. Il. Pușcariu ca notar, în care descoperind toate întreprinderile pasiviștilor, ce au intervenit și împiedecă ulterioara lucrare pentru ținerea Congresului, lasă toată responsabilitatea ulterioară pe adversarii principiilor activității.

NICOLAE JOSAN

UN INTÉRESSANT DOCUMENT DU MOUVEMENT NATIONAL DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE, „LA CAUSE ROUMAINE DE 1872”

(Résumé)

Fait bien connu et démontré par les historiens, le pacte autrichien-hongrois de 1867 a marqué l'inauguration d'une étape d'oppression nationale plus grave pour les Roumains de la Transylvanie.

Dans le contexte de ses préparatifs, en 1865—1867, dans leur mouvement national ont été inaugurés les courants d'activisme et passivisme politique, qui en réalité suivaient, par des moyens spécifiques, l'émancipation nationale des Roumains sujets de la couronne d'Hongrie, c'est-à-dire, le même but.

Dans le cadre de la lutte nationale des Roumains, une place d'une importance considérable a été constituée par les mouvements de l'année 1872.

Envisageant de mieux présenter cette importante année politique des Roumains, pendant laquelle la dispute entre l'activisme et le passivisme a connu une ampleur particulière, l'auteur présente en détail, pour la première fois, le document politique „La cause roumaine de 1872”, élaboré par Ioan Pușcariu au

⁴⁰ Pușcariu, care și-a scris însemnările istorico-memorialistice pe la 1939, se referă aici, desigur, la marele *Memorand* din 1892!

nom des activistes roumains de la Transylvanie. Pour avoir une image comparative, l'auteur présente aussi „Le Mémorandum de Blaj“, avec les propositions passivistes avancées au premier ministre hongrois, Melchior Lónyay, pendant l'été de 1872.

Pour compléter aussi les informations sur le sujet abordé, l'auteur reproduit dans l'annexe un autre matériel documentaire inédit, c'est-à-dire une partie du manuscrit de Ioan Pușcariu, intitulé „La passivité politique des Roumains et ses conséquences“, conservé en original dans les collections du Musée National de l'Union d'Alba Iulia.

Cauza Românească a. 1872

Am

amuz găsesc la Petru de la
pauză cea mai de a se
conferința generală în
România a. 1872.

—

Sabin 1872

Tipografia de editură a

Fig. 1. Pagina de titlu a manuscrisului „Cauza română la 1872” aflat în original la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

(closed 7.)

1947-48

Sotto questo titolo Annunzierò
 l'adempimento delle leggi sta-
 tue, intese a regolare la
 pubblica amministrazione
 finanziaria, ed altre materie
 che interessano l'ordine
 pubblico, e la sicurezza
 civile, ed il commercio
 ed Agricoltura di Portogallo,
 in rapporto mirabile
 a le leggi, e statuti di
 legislazione, e l'ordine
 di amministrazione
 di Portogallo, e
 di Spagna.

[illegible]

141.20

[illegible]

Fig. 2. O pagină a manuscrisului „Cauza română la 1872”.

36 7663

CAUS'A ROMANA LA 1872

că

expunere de principie, date publicului român
spre a le folosi și a se orientă la statorirea
unei programe naționale,

de

*Comitetul conferinței naționale Sabians din 5—6
Maiu 1872.*

52-36

S a b i l u ,
Tipografia archidieceșana.

Fig. 3. Broșura „Cauza română la 1872”. Coperta.

[illegible]

Fig. 4. Pagina de titlu a manuscrisului „Pasivitatea politică a românilor și urmările ei”, de Ioan Puscariu.

